

Eero Siren

NUKKETEATTERI JA NÄYTTELIJÄN MAAILMA: TAITEELLINEN ELÄMÄKERTANI

Väitöskirja tarkastettiin 3.11.2017 Taideyliopiston Teatterikorkeakoulussa. Vastaväittäjinä toimivat FT, läänintaiteilija Katriina Andrianov sekä FT, tutkijatohtori Teemu Paavolainen (Tampereen yliopisto). Kustoksena toimi TT Pilvi Porkola (TeaK).

Eero Siren Dionysoksen teatterissa Ateenassa. Täällä esiintyi 400-luvulla e.Kr. myös nukketaiteilija Potheinos marionettimaisilla nukeillaan. Kuva: Leena Lotvonen-Siren.

Nyt tarkastettavana oleva taiteellinen tutkimukseni rakentuu kolmenlaisesta aineksestä. Ensin reflektoin muistelijan ominaisuudessa elämäni, lapsuuden taideharrastuksia, teatterikoulu-aikaa ja työelämä teatterissa. Näiden ajanjaksojen aikana opin niitä asioita, jotka esityksessäni ilmenevät.

Toisessa osassa kuvaan lyhyesti nukketeatterin historiaa. Pieni lastenesitykseni, *Nukketeatterin historia komeljanttareiden kertomana*¹, perustuu osaltaan siihen.

Kirjallisen työni kolmannessa osassa taiteellinen elämäkertani ja nukketeatterin historia nivoutuvat yhteen teatterimaisen taiteellisen osioni valmistamisprosessin kuvauksessa. Tarkastelen

¹ Väitöstutkimuksen taiteellinen osio. Itäkeskuksen kirjasto 15.4.2014.

kolmannessa osassa sitä, millä tavalla aiempi taiteellinen työni ilmenee siinä, mitkä kehityskulut ovat saaneet siinä ilmenemismuodon ja millaisten vaiheiden seurauksena esityksestä tuli juuri sellainen kuin tuli. Tällaisesta materiaalista koostuu *Nukketeatteri ja näyttelijän maailma – taiteellinen elämäkertani*.²

Työn tavoitteena oli esityksen avulla tutkia, millä tavalla pikkulapsille voi tehdä toimivan historialuennon ja mikä on yksi tapa tehdä se. Voisivatko lapset ylipäättään kiinnostua asiasta? Koulutusoptimistina ja kolmen lapsen isoisänä päätin kokeilla.

Tavoitteenani on ollut näyttää, miten monet kokemukseni ja saamani opetukset näyttäytyvät tässä lastenluennossa. Ne ovat näkyneet pitkin elämäni eri töissäni, nyt myös tässä.

Annan pari esimerkkiä: Sotaväessä Kajaanissa näin hauskan tapauksen, jossa varusmies lakaisi ensin harjalla tuvan likaisen lattian ja sen jälkeen samalla harjalla ruokapöydän. En voinut olla nauramatta. Tapaus muuttui 13 vuotta myöhemmin toiminnaksi, kun ohjasin Steinbeckin *Hiiriä ja ihmisiä* Kokkolan kaupunginteatterissa. Esityksessämme vanha Candy teki niin. Toiminta kuvasi yksinkertaisen ja hyväntahtoisen Candymme luonnetta. Toinen esimerkki: Näin vuonna 1974 Prahassa Ladislav Fialkan³, tunnetun pantomiimikon, näyttävän elokuvakankaan edessä, filmin henkilön kanssa. Tein siitä 40 vuotta myöhemmin muunnelman omaan työhöni. Keinon avulla pystyin laajentamaan esitykseni henkilögalleriaa.

Sain 9-vuotiaana vuonna 1955 lahjaksi kummitädiltäni Eevi Kaasiselta H.C. Andersenin sadun *Satakieli*. Se oli pieni keltainen vihkonen. Tein siitä 50 vuotta myöhemmin vuonna 2005 Kemin kaupunginteatterille oman nukketeatteriversioni, joka vieraili nukketeatterifestivaalilla Berliinissä.

Tavoitteenani oli näyttää, että asioilla on juuret, joskus elämänmittaiset. Ei ole yhdentekevää, mitä lapsille puhutaan ja mitä heille annetaan.

Pyrin osoittamaan kehityskulkuja myös kirjan kolmiosaisen muodon avulla, ensin näytän työni ainekset, elämän ja opinnot ja lopuksi niiden tuottaman tuloksen, pienen nukketeatteriluennon. Pyrin solmimaan langat yhteen kirjan viimeisessä osassa, nukketeatteriesityksen kuvauksessa.

Teatterinomainen luentoni, josta hetki sitten näitte videolta alun, *Nukketeatterin historia komeljanttareiden kertomana*, oli noin puolen tunnin mittainen. Sen materiaali koostuu sekä henkilökohtaisesti koetusta että opiskelun ja tutkimisen seurauksena hankitusta tiedosta. Taiteessa käy usein niin, että henkilökohtainen muuttuu yleiseksi: Yhden ihmisen kertomus kokemuksistaan saattaa saada lukijan ja kuulijan vertaamaan niitä omiinsa. Katsoja voi löytää jonkin uuden näkökulman omaan elämäänsä ja työhönsä. Kuvaamalla omaa teatterityötäni, lukija voi verrata sitä omaan työhönsä ja elämäänsä

Pikku esitykseni, taiteellisen osion, *Nukketeatterin historia komeljanttareiden kertomana*, keskeinen idea tuli omasta nuoruudestani. Muistin 1960-luvulta televisiosarjan, joka kiehtovuudessaan jäi pysyvästi mieleen. Viulutaiteilija ja kapellimestari Yehudi Menuhin⁴ kertoi orkesterinäyttein klassisesta musiikista. Hän kertoi orkesterin kokoonpanosta ja toiminnasta sekä sinfonian- ja muiden klassisten teosten rakenteesta. Ohjelma oli suunnattu nuorisolle. Se kertoi perusasioista. Tunsin sen heti omakseni, se oli hauska ja kiinnostava tapa hankkia yleissivistystä,

² Siren, Eero, *Nukketeatteri ja näyttelijän maailma*. Väitöskirja. Helsinki: TeaK, 2017.

³ Ladislav Fialka (1931 Praha–1991 Praha), tšekkiläinen pantomiimikko.

⁴ Yehudi Menuhin (1916, New York–1999 Berliini), yhdysvaltalainen viulisti, alttoviulisti ja kapellimestari.

oppia kuuntelemaan klassista musiikkia ja saada kuuntelemiskokemukselle taustaa. Menuhin avasi jotain sellaista, mitä minulla on ollut musiikin kuuntelijana aikaa täydentää myöhemmin.

Kun suunnittelin taiteellista osiota, mielessäni välähti kysymys: Voisiko vastaavaa tehdä nukketeatterissa? Voisinko pitää lapsille luennon nukketeatterin historiasta ja millainen sen pitäisi olla? Voisiko esitykseni lähteä samasta periaatteesta? Tästä lähti mielessäni kehittymään esitys nimeltä *Nukketeatterin historia komeljanttareiden kertomana*, joka sai ensiesityksensä Itäkeskuksen kirjastossa keväällä 2014.

Menuhin antoi minulle uskoa työhön. Hänen Tv-sarjansa oli ikään kuin ohjenuora, jota seurasin ja esitykseni oli koe siitä, miten se toimisi toisella taiteenalueella. Lapsilta luultavasti puuttuivat ennakkoluulot, kukaan ei ollut ehtinyt kertoa, että historia on tylsää ja pölyistä. Siksi oli mahdollista, että esityksestä voisi tulla heille mukava kokemus, josta saattaisi jäädä jotakin mieleen tulevan elämän varalle. Olin saanut lapsena vanhemmiltani kulttuurikokemuksia, nyt tehtäväni oli yrittää tarjota niitä itse.

Pikkulapsesta lähtien pääsin isän ja äidin kanssa usein teatteriin ja elokuviin. Minulle myös luettiin paljon: kuulin muun muassa klassisia satuja ja antiikin tarinoita. Kiven *Seitsemän veljestä* luettiin minulle kaksi kertaa ennen kuin olin mennyt kansakouluun. Ensimmäisen kerran minulle luettiin sitä, kun olin vajaa kolmevuotias, isäni päiväkirjan mukaan 8.3.1949. Isä ja äiti eivät kertoneet, että Kiven kieli on vaikeata, kuuntelin vain kuulemma innoissani, ja halusin kuulla lisää veljesten seikkailuista. Luettu ja nähty vaikutti ajatuksiini ja myös lapsena tekemiini piirustuksiin. Tässä seitsemän veljestä Hiidenkivellä. Piirsin sen alle kouluikäisenä.

(Näytän kankaalta kuvia piirustuksistani)

Nurmijärvellä on laakea ja korkea kivi, josta kansan keskuudessa kerrottiin, että Aleksis Kivi oli kuvitellut sen veljesten Hiidenkiveksi. Kävimme perheemme Mossella katsomassa kiveä ja vaarin sukulaismies nosti minut sen päälle. Se oli yksi lapsuuteni suuria hetkiä. Olin silloin 9-vuotias. Kuvittelin härät ympärilleni ja näin niiden terävät sarvet, joilta olin turvassa. Kyseessä oli paikallisen kansan taru, eikä se kerro, minne kirjailija Hiidenkiven kuvitteli. Samalla retkellä vuonna 1955 kävimme Kiven syntymäkodissa. Pääsin seuraavana vuonna myös Kivi-juhlille Taaborin vuorelle.

Näin myös paljon elokuvia. Äidin ja isän tarjoamasta lastenohjelmistosta muistan vielä elävästi kolmivuotiaana näkemäni Eisensteinin elokuvan *Iivana Julma*.

Taustanani on sodanjälkeinen maailma ja kuulun suuriin ikäluokkiin. Olin luokkaretkeläinen, mutta minulla ei ollut sille sanaa. Kun luin Katriina Järvisen ja Laura Kolben teoksen *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa*⁵ ja sain heiltä sanan: ”luokkaretki”. Se tarkoittaa tässä koulutuksen kautta tapahtuvaa sosiaalista nousua yhteiskunnassa.

HISTORIA

Nukketeatterin historia muodostaa kirjan seuraavan jakson, joka on 64:n sivun mittainen. Käyn lyhyesti läpi nukketeatterin yleisen historian, sen jälkeen käsittelen nukketeatterin tulon Suomeen 1800-luvun alkupuolelta lähtien vuoteen 1909, jolloin Kalle Nyström perusti ensimmäisen

⁵ Järvinen Katriina ja Kolbe Laura. 2007. *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa, Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta*. Helsinki: Kirjapaja.

suomalaisen ammattinukketeatterin. Sen jälkeen alkoi esiintyä yksittäisiä nukketeatteritaiteilijoita. Heitä olivat muun muassa Bärbi Luther, Schmakoffin perhe, Arvo Avenius, Irene Battu, Mona Leo, Eine Helke-Viljanen ja niin edelleen. Sotien jälkeen Suomessa vierailivat Jacques Chesnais Ranskasta ja Sergei Obraztsov Neuvostoliitosta. Molemmat merkittäviä vertailukohtia ja suunnannäyttäjiä suomalaisille tekijöille.

1970-luvun alussa tapahtui suomalaisen nukketeatterin suuri murros, syntyivät nukketeatterin ammattilaisryhmät, kuten Nukketeatteri Vihreä Omena, Teatteri Hevosenkenkä ja Nukketeatteri Sampo. Kyse oli yhteiskunnan tukemasta ammattimaisesta toiminnasta. Sen vaiheen näin jo itse ja työskentelin kaksi vuotta Nukketeatteri Vihreässä Omenassa.

Tähän murrosvaiheeseen, 1980-luvun loppuun päättyy tutkimukseni. Sen jälkeen on syntynyt kymmenittäin uusia nukketeattereita, joita jo parhaillaan tutkitaan. Nukketeatterin tutkimuksella ja uusilla tutkijoilla riittää tekemistä vielä pitkäksi aikaa.

ESITYKSEN VALMISTAMINEN

Kun nukketeatterin historia on päällisin puolin esitelty, kuvaan esitykseni *Nukketeatterin historia komeljanttareiden* kertomana -nimisen lastenluennon syntyä. Prosessi oli minulle toisaalta hankala, toisaalta kiinnostava. Jouduin tekemään sen itselleni uusissa olosuhteissa, ilman teatteria. Edelliset työni olin tehnyt Kemin kaupunginteatterissa. Ratkaisin asian niin, että tein pienimuotoisen yhdenmiehen esityksen. Laajensi näyttelijäkuntaa siten, että ystäväni ja vanha näyttelijätoverini Rainer Kaunisto esiintyi videolla. Näin sain toisen näyttelijän esitykseen mukaan.

Luentoni päättyi tenttiin, jonka kaikki lapset läpäisivät. Oikean vastauksen tosin kuiskasi sylissään istuneelle pikkutyölle Teatteri Hevosenkengän johtaja Kirsi Siren.

LÄHTEET

Järvinen, Katriina ja Kolbe, Laura. 2007. Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa, Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta. Helsinki: Kirjapaja.
Siren, Eero 2017. Nukketeatteri ja näyttelijän maailma. Väitöskirja. Helsinki: TeaK.